

було ухвалено рішення рекомендувати президенту відкласти поїздку. Однак частіше важливі зовнішньополітичні рішення Б. М. Єльцин ухвалював самостійно, спираючись на 2–3 виконавців. Ухвалення рішення про війну в Чечні або російський десант в Косово показало, що ані Федеральні Збори, ані інші органи влади, які мали повноваження у галузі зовнішньої політики, були не спроможні суттєво скоригувати рішення глави держави, тим більше домогтися їх скасування.

Система управління зовнішньою політикою В. В. Путіна в цілому сформувалася до 2004 р. – моменту уходу зі складу керівництва держави представників колишньої правлячої еліти. Відтоді виникла свого роду «вертикаль влади», коли вся відповідальність за міжнародну діяльність покладається на одну людину – президента РФ. Після президентських виборів 2012 р. навколо В. В. Путіна було побудовано таку систему координаційних органів, які належали як до сфери традиційних президентських повноважень (національна безпека і зовнішня політика), так і до традиційних повноважень глави уряду (економіка).

Широкому загалу чинний президент може удаватися «незамінним національним лідером», який одноосібно ухвалює важливі рішення. Проте саме таке розуміння російських процесів є однією з основних помилок, які заважають зрозуміти витoki та фундамент цього політичного режиму. Російський президент не ухвалює рішення одноосібно. Навколо нього сформувалася і діє ціла мережа формальних (державних) і неформальних структур, всередині якої він виступає арбітром та найбільш впливовою фігурою, періодично перерозподіляє вплив та розв'язує суперечки. Гучні відставки та відсунення «старої гвардії» (звільнення С. Іванова з посади керівника АП або В. Якуніна з посади президента РЗД тощо) навряд чи свідчать про демонтаж існуючої системи управління або небажання В.В. Путіна перетворюватися на заручника свого оточення. Цілком вірогідно, що президент РФ намагається самостійно і на конкурсній основі сформувати свою передвиборчу коаліцію і майбутню владну конфігурацію.

Механізм ухвалення зовнішньополітичних рішень в сучасній Росії в деталях більше прихований від стороннього спостерігача, ніж за часів пізнього СРСР. Проте явне домінування інституту президентства в ньому приховати неможливо. Відтак роль інших інститутів в цьому механізмі скоротилася до історичного мінімуму. Російський парламент, позбавлений можливості контролювати виконавчу владу, слухняно узаконює рішення президента. Державні інститути виконавчої влади слабкі, а їхній вплив обумовлюється або необхідністю вирішення конкретного завдання, або близькістю керівника до першої особи держави.

УДК 94 (460) «1939/1975»

ІДЕОЛОГІЯ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДОКТРИНИ ФРАНКІСТСЬКОГО РЕЖИМУ В ІСПАНІЇ 1939-1975 РОКІВ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

О. П. Іваницька

У вітчизняній історичній іспаністиці окреслився у 1990-х роках інтерес до політичної та соціально-економічної практики франкізму, який був, зокрема, спричинений унікальним іспанським демократичним транзитом, і який немає аналогів у сучасній світовій історії, та пошуками відповіді на питання, яке місце та роль зіграв майже 40-річний франкістський режим у мирному та швидкому переході Іспанії від авторитаризму до демократії, у набутті нею за короткий історичний термін повноцінної суб'єктності у світовій та європейській політиці.

Неоцінений вклад у розробку політичної концепції тоталітаризму та авторитаризму, їхньої сутності, змісту, критеріїв та ідентифікації стосовно німецької, італійської національних політичних систем 1930-х – 1940-х років та радянського режиму зробили американські та західноєвропейські вчені: Х. Арндт, К. Фрідріх, Зб. Бжезинський, Р. Арон, Х. Лінц та інші. У контексті предмету нашого дослідження констатуємо, що однією з найприкметніших ознак тоталітарної політичної системи є наявність генерованої партією-монополістом нової, єдиної і всеохоплюючої ідеології, завдання якої полягало у тотальній перебудові суспільства та людини.

Паралельно розвивалося, зокрема і в Україні, концептуальне опрацювання тоталітарно-авторитарної проблематики, визначення системотворчих ознак цих політичних феноменів. Наукові пошуки дозволили з'ясувати, що авторитарний режим – це цілком самостійний, принципово відмінний від тоталітарного режиму соціально-політичний феномен ХХ сторіччя, якому не притаманна єдина та нова ідеології, спрямована на тотальну перебудову суспільства, натомість існує орієнтація на національні, консервативні, традиціоналістські ідейні та моральні цінності. Більшість зарубіжних та вітчизняних іспаністів трактують франкізм як авторитарну політичну систему, як «режим обмеженого плюралізму», який займає проміжне становище між ліберальними демократіями і тоталітарними системами.

Водночас у теорії та практиці франкістської політичної системи існує суттєва лакуна, яка комплексно й системно не досліджена, і потребує подальшого наповнення та з'ясування. Це стосується, насамперед, аналізу ідеологічних засад та суспільно-політичних доктрин, якими послуговувався франкістський режим упродовж своєї тривалої історії. У сучасній зарубіжній історіографії відмовились від тлумачення ідеології франкізму як фашистської і повного ототожнення її з іспанським різновидом фашизму, тобто фалангізмом.

Передовсім з'ясуємо сутність та особливості суспільно-політичної доктрини «каудильяхе», імплементованої у практику франкізму. Щодо терміну “каудильйо”, то немає підстав ототожнювати його за походженням, природою та суттю з італійським «дуче» чи нацистським «фюрер». У той час як Муссоліні й Гітлер були аутсайдерами, які порвали зі традиційним суспільством і захопили лідерство над особливою групою та її ідеологією, то Франко став кінцевим продуктом часу, касти та реальної іспанської історії «класичного типу». Принцип каудилізму є визначальним у державному праві Іспанії і тлумачиться як «природний представник інтересів народу». На думку іспанських дослідників, каудилізм має провіденційне походження і є природною формою управління, витоки якого лежать у першопочатках іспанської історії і ми простежуємо його впродовж усієї історії країни. З каудилізму, на їхню думку, виникла монархія, яка в Іспанії мала виборний характер і лише поступово трансформувалась у спадкову. Франкістський режим намагався підкреслити свою засадничу спорідненість з традиційною Іспанією на принципах органічної демократії. Її суть полягає в тому, що основою суспільного ладу виступає народ як особлива, єдина і природна спільнота, вкорінена у далекій історії. На відміну від ліберальної демократії вона наділена представництвом з «природних джерел» – родин, громад, профспілок, муніципалітетів тощо.

Спочатку Ф. Франко сприймав титул каудильйо як «верховного військового командування національними силами у громадянській війні». Згодом до нього перейшло не тільки військо, а й політичне керівництво державою і рухом, найменування каудильйо набрало іншого, історичного значення, яке веде родовід з середньовічної Іспанії і яке прирівнювалось до високого королівського сану та королівської гідності. У 1937 році Франко заявив: «Ми монархія без короля, але ми монархія». Він повторював фразу: «Королі та каудильйо, котрі створили Іспанію». Іспанські автори також наполягають на тому, що влада каудильйо не перетворилася на режим персонального або одноособового правління, а лише означала політичний компроміс з “опозицією” і від самого початку забезпечувала свободу дій різних політичних структур, що

репрезентувала всі верстви іспанського суспільства. Рікардо де ла Сієрва пропонує іншу, незвичну, формулу суті каудильйо – як «націоналізовану ідею нації».

Провідною консолідуючою силою франкістської держави та найвагомим фактором її легітимізації стали католицизм і католицька церква, що заперечує фашистську сутність франкістського режиму. Франкізм спробував перетворити католицизм у глобальну, всеосяжну ідеологію (на зразок європейської християнської демократії). Структура та принципи франкістського режиму були за своєю природою державницькими, централістськими. Церква, католицизм і націоналізм стали основою їхньої єдності, значно простішої і зрозумілішої іспанцеві, аніж республіканські ідеї. Церковні ієрархи Іспанії, не беручи участі у підготовці військового повстання, з його початком висловлюють свою підтримку «патріотично-військовому» рухові, називаючи його «хрестовим походом за релігію, батьківщину та цивілізацію». Про «хрестовий похід» говорили на своїх зібраннях карлісти, які пізніше брали участь у громадянській війні під гаслами «Хай живе релігія!», «Хай живе Ісус Христос!» 23 серпня 1936 року єпископ Памплони Марселіно Олаєчеа заявив: «Тільки війною без хрестового походу ми не перемаємо». Першого жовтня 1936 року після передачі Франко повноважень генералісімуса та глави уряду єпископ Саламанки Пла-і-Даніель опублікував пастирське послання, в якому оголосив національний рух «хрестовим походом».

Велика питома вага консервативно-традиціоналістських елементів у блоці націоналістів, вплив церкви, погляди самого Франко, «покійного волі церкви», вплинули на формулу майбутньої Іспанії, яку запропонував генералісімус у своєму першому публічному виступі як глава держави 19 січня 1937 року: «Іспанія повинна стати католицькою державою». Ідеологічні принципи режиму концентрувались в поняттях «Бог, батьківщина, справедливість». Тому франкістський режим не міг бути ідеологічно пов'язаний з тими силами, які заперечували католицизм як принцип, тобто з нацизмом.

Витоки ототожнення франкізму з фалангізмом (іспанським фашизмом) та твердження, що «Іспанська фаланга і ХОНС» перетворилася на партію Франко, тобто на державну партію, на кшталт націонал-соціалістичної Гітлера чи фашистської Муссоліні, лежить в історіографії радянських часів. Найновіші дослідження аргументовано доводять, що галісійський генерал Ф. Франко залишався, принаймні до 1936 року, аполітичною людиною, цілковито зосереджений на своїх професійних обов'язках та здобутті військової кар'єри, сповідував традиційні засади, успадковані від дідів-прадідів і котрі, як відомо, фаланга певною мірою прагнула знищити. Іспанська нація і в ХХ столітті залишалася найбільш традиціоналістською з-поміж усіх європейських народів. Націоналізм європейського гатунку, зокрема, німецького чи італійського, що почували себе скривдженими наслідками Першої світової війни, не мав ґрунту в Іспанії. До того ж загальноіспанський націоналізм був розбавлений регіональними націоналізмами, особливо каталонським та баскським, які виступали проти єдиної іспанської державності. Окрім цього, сильну конкуренцію іспанському фашизму – фалангізму – складала політичний католицизм в особі СЕДА, ліві партії (ІСРП, КПП) та анархізм. На середину 30-х років «Іспанська фаланга і ХОНС» так і не спромоглася стати масовою партією, в її лавах перебувало всього 5 тис. членів, переважно студентська та інтелігентська молодь. На виборах 16 лютого 1936 року фаланга не виборола жодного депутатського мандату в іспанському парламенті, іспанці не підтримали антипарламентські та антиклерикальні гасла, радикальний націоналізм, авторитаризм, агресивну термінологію фалангістів.

Не підтверджується також теза про участь фалангістів у підготовці військового повстання. З перемогою у громадянській війні іспанський генералісімус для контролю над ворожнечею між учасниками розмаїтого ідеологічного спектру (фалангістами, монархістами, військовиками), який представляв національну зону, прийняв рішення про створення синкретичної і гетерогенної партію на базі фалангізму (лідер фалангістів був страчений республіканцями), скориставшись його організаційною структурою. До того

ж у фалангістському середовищі тривали чвари щодо подальших дій, часто гору брали ортодокси, які закликали до перевороту за прикладом нацистської Німеччини.

Нова партія, на відміну від фаланги, не відкидала можливості реставрації монархії і навіть запровадження світського режиму. Проголошуючи створення «Іспанської традиціоналістської фаланги і ХОНС» (ФЕТ і ХОНС) декретом № 255 від 19 квітня 1937 року, Франко дав зрозуміти, що йдеться не про передачу влади новому об'єднанню, а, навпаки, про його підпорядкування державним інтересам. Новостворена організація більше вирізнялась гучною назвою, аніж уніфікованою ідеологією. Навіть прикметник «традиціоналістська» у її назві свідчить, що традиційні політичні сили обмежують фалангізм. ФЕТ і ХОНС не була інтегральним фалангізмом, як часто пишуть, а союзом фалангістів, карлістів, альфонсистів та інших правих. Функції ФЕТ і ХОНС мали формальний характер, і їх вплив на державні справи, а згодом і на формування першого постійного уряду був нульовим. Так було і в інших країнах Європи, де політичну систему очолювали військові (Хорті в Угорщині, Пілсудський у Польщі, Антонеску в Румунії). Фашистські рухи відігравали тут підпорядковану і незначну роль.

Учасником ідеологічного спектру франкізму були також монархісти та їхні організаційні структури. Серед монархістів – альфонсистів та карлістів – тривало уперте протистояння щодо кандидата на іспанський престол. Альфонсисти бажали відновлення військово-монархічного режиму за зразком диктатури Прімо де Рівери, карлісти – проголошення монархічної теократичної держави. При цьому обидва табори монархістів бачили Іспанію як авторитарну корпоративну державу. Тліла постійна ворожнеча між фалангістами та монархістами. Карлісти, до речі, називали фалангістів «нашими червоними». Військові уникали будь-якої політизації, але теж не бажали віддати результати перемоги в чужі руки.

Таким чином, франкістському авторитарному режиму не притаманна єдина уніфікована ідеологія, яка закликала до тотальної перебудови суспільства, натомість він характеризується розмаїтим, досить аморфним, ідеологічним спектром, який віддзеркалював деякі ідеї фалангізму, католицизму, монархізму, традиціоналізму тощо.

УДК 327(447:73):327.51

РІЧНІ НАЦІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

І. Я. Тодоров

Річні національні програми Україна – НАТО (РНП) є основним документом спрямованим на здійснення реформ в Україні за підтримки Альянсу. РНП замінили з 2009 року Цільові річні плани Україна-НАТО (здійснювалися з 2003 р.). Формат РНП ініційовано рішенням Північноатлантичної ради на рівні міністрів закордонних справ в грудні 2008 р. Виконання Україною Річних національних програм є виключною практикою у відносинах НАТО з іншими країнами. Президент України затверджує РНП та заходи щодо її виконання. Програма містить 5 розділів: політичні та економічні питання, оборонні та військові питання, ресурсні питання, питання безпеки та правові питання. Ця структура повністю відповідає Плану дій щодо членства через виконання якого пройшли всі нові члени Альянсу. До реалізації РНП залучаються органи державної влади та неурядові організації. За підсумками виконання РНП Альянс готує оцінку та рекомендації, які враховуються при підготовці РНП на наступний рік.

За президентства В.Якнуківич було змінено довготривалу політичну лінію, спрямовану на набуття членства в НАТО. Замість була запроваджена фейкова концепція «позаблоковості». Правда, змістовне наповнення РНП залишилося спрямованим на